

СУТНІСТЬ АНІМАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В КОНТЕКСТІ РОБОТИ З МОЛОДДЮ З ІНВАЛІДНІСТЮ

THE ESSENCE OF THE ANIMATION APPROACH IN THE CONTEXT OF WORKING WITH YOUNG PEOPLE WITH DISABILITIES

У публікації автор звертає увагу на відсутність у більшості наукових праць, що стосуються соціальної інтеграції молоді з інвалідністю соціокультурними засобами, анімаційного контексту. Наголошено, що багато дослідників ототожнюють анімацію з дозвіллям, не розглядаючи її методологічну основу в процесі організації певних форм чи видів діяльності молоді з інвалідністю.

Зазначається, що змістове наповнення анімації стосується особистісних та суспільних змін, спрямування та підтримки молоді з інвалідністю у її взаємодії, співпраці, громадській активності з іншими соціальними групами, що також значно підсилює акценти з погляду мобілізації внутрішніх сил молодих людей задля їх творчого й культурного самовираження, сприяє їх усвідомленню себе як члена суспільства.

На основі трьох ключових елементів: участі, інтеграції та ідентичності – автор висуває ідею об'єднання людей із різних соціальних кіл для участі у їхньому власному житті, що не дозволить їм безособово споглядати своє власне існування. Автор наголошує на концептуальному розумінні анімації та констатує, що розмежування понять анімації та соціокультурної анімації є штучним, оскільки ці феномени, хоча й не синонімічні, однак невіддільні один від одного.

У публікації анімаційна діяльність розглянута на трьох рівнях і може бути представлена в способах реальних дій, у певних типах і видах взаємодії. З метою відображення специфіки її реалізації автором здійснено класифікацію за низкою критеріїв. Запропоновано авторську диференціацію видів анімаційної діяльності молоді з інвалідністю, зроблено акцент на суб'єктах такої діяльності за певними ознаками, як-от: соціально-демографічний статус суб'єкта соціальної інтеграції; соціальний статус суб'єкта соціальної інтеграції; міра втрати здоров'я суб'єкта соціальної інтеграції; характер обмеження життєдіяльності суб'єкта соціальної інтеграції; спрямованість змісту соціальної інтеграції; форма інституціалізації.

Ключові слова: соціокультурна анімація, анімаційна діяльність, соціальна

інтеграція, молодь з інвалідністю, соціокультурні засоби.

The author pays attention to the lack of animation context in most scientific researches on the social integration of young people with disabilities by socio-cultural means. It is claimed that many researchers equate animation with leisure, without considering its methodological basis in the process of organizing certain forms or activities of young people with disabilities.

It is noted that the content of the animation concerns personal and social changes, direction and support of young people with disabilities in their interaction, cooperation, social activity with other social groups, which also significantly strengthens the emphasis on mobilizing the inner strength of young people for their creative and cultural expression, promotes their awareness of themselves as members of society.

The author demonstrates the idea of uniting people from different social backgrounds to participate in their own lives, which will not allow them to contemplate impersonally their own existence based on three key elements: participation, integration and identity.

The author emphasizes the conceptual understanding of animation and states that the distinction between the concepts of animation and socio-cultural animation is artificial, these phenomena are not synonymous, but inseparable from each other.

In the publication, animation activities are considered to be on three levels and can be represented in the ways of real action, in certain types and ways of interaction. In order to reflect the specifics of its implementation, the classification was done by author according to the list of criteria. The author's differentiation of types of animation activities of young people with disabilities is proposed, emphasizing the subjects of such activities on certain grounds: socio-demographic status of the subject of social integration; social status of the subject of social integration; the degree of loss of health of the subject of social integration; the nature of the restriction of the vital activity of the subject of social integration; orientation of the content of social integration; form of institutionalization.

Key words: sociocultural animation, animation activity, social integration, youth with disabilities, sociocultural means.

УДК 364.4:304-056.26
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-1.18>

Мартинюк Т.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Процес соціальної інтеграції проходить у специфічних соціокультурних умовах, а завданням соціальної інтеграції молоді з інвалідністю є налагодження соціальних зв'язків, порушених інвалідністю, такими засобами, з допомогою яких вони почали сприйматися суспільством не лише як соціально-незахищена група, не здатна до корисної суспільної діяльності, а як повноправні громадяни, посилено включені в життєдіяльність суспільства

з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів. Для молоді з інвалідністю можливість бути активним у виборі способу проведення вільного часу та задоволеність участю у такій діяльності є важливим чинником, що визначає загальну задоволеність життям і благополуччя. Такі засоби пропонує соціокультурна анімація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та практичні засади соціокультурної анімації розробляли такі науковці, як О.І. Черни-

шенко, Л.В. Волик, І.В. Петрова, М.О. Гавриленко, С.Р. Хлебик, І.П. Сидор, Ю.В. Возна, В.О. Челоусова, Г.М. Олійник та інші. Специфіка соціальної анімації досліджена у працях В.Л. Кулініченка, А.А. Скибчука, Н.В. Яцука, Л.І. Березовської, Я.В. Зоськи, Т.В. Скороика та інших. Особливості соціально-педагогічної анімації досліджували Н.О. Максимовська, Л.В. Школяр, Н.О. Максимовська, В.О. Олійник та інші; педагогічної анімації Є.М. Хриков, І.О. Буднік, Ю.М. Жданович та інші.

Серед фундаментальних праць можна назвати навчальні посібники С.І. Байлика та О.М. Кравець (2008, 2017), Л.В. Волик (2010, 2011), а також дисертації Т.М. Лесіної (2009), В.О. Олійник (2017) та Н.О. Максимовської (2015), а також дисертації О.І. Молчан (2003), О.О. Базилевської (2017) та А.В. Хіля (2017), хоча у цих працях йдеться скоріше про окремі засоби соціокультурної анімації, однак без звернення до принципів її засад як суспільного підходу.

Є кілька праць, які за своїм змістом стосуються реабілітації осіб з інвалідністю засобами анімації (С.В. Суханова, В.В. Любота, О.О. Анищенко, Л.В. Пасічняк, І.М. Щурик та інші), хоча самі автори здебільшого не оперують поняттям соціокультурної анімації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас вважаємо, що варто звернути увагу на відсутність у більшості згаданих праць, що стосуються соціальної інтеграції молоді з інвалідністю соціокультурними засобами, анімаційного контексту. Тобто, по-перше, багато дослідників отожднюють анімацію з дозвіллям, арттерапією, а просто вживають вказані поняття паралельно, як синонімічні, де анімація – закордонний еквівалент. У цьому аспекті ми погоджуємося з А.С. Бенет, яка, спираючись на Г. Баррада, наголошує, що анімація «не є механістичним і культурним утворенням; це не популяризація, це не розвага; це не використання технік, це не політика; це не щедра дія; це не сума не пов'язаних дій; це не календар заходів; це не задушлива інституційна політика; це не зміна зовнішніх моделей і не товар» [4, с. 100]. Тобто вживання слова «анімація» не перетворює будь-яку діяльність, захід, заклад тощо на «оживлений» чи «оздоровлений», анімація – це ідея, яку потрібно активно та свідомо втілювати в процесі соціальної інтеграції молоді з інвалідністю за їх добровільної участі.

По-друге, багатьма дослідниками соціокультурна анімація не розглядається як суспільний підхід, методологічна основа в процесі організації певних форм чи видів діяльності молоді з інвалідністю, наприклад, клубу спілкування чи культурно-дозвіллевої діяльності. Зокрема, Г.Й. Михайлишин та З.М. Овчарик описують використання танцю в реабілітаційній роботі [3], вони розкривають потенціал цього засобу і вказують, що він позитивно

вплинув на процес реабілітації молодих людей із порушенням функцій опорно-рухового апарату. Звісно, дуже добре, що у молодих людей підвищується самооцінка, впевненість у собі тощо. Однак анімація не охоплює лише особистісний аспект. Вона повинна стимулювати до змін в оточенні, у соціумі. Тому і з'являються інші питання: чому був вибраний саме цей засіб?; чому лише половина учасників експерименту погодилася танцювати?; що далі?; чи розглядали дослідники можливість запропонувати учасникам поділитися своїм досвідом танців на візках з іншими членами групи?; чи готові тепер ці молоді люди самі виступати інструкторами в процесі роботи, наприклад, з дітьми з інвалідністю?; які ідеї вони можуть транслювати через свій танець, організований, наприклад, у формі перфомансу чи флешмобу? Тобто в цьому контексті танці є засобом реабілітації, однак не є засобом соціокультурної анімації, оскільки не стали тим «каменем», який «пустив хвилі змін» на все життя молодих людей.

Метою публікації є – визначення значення анімаційного аспекту у контексті соціальної інтеграції молоді з інвалідністю соціокультурними засобами.

Виклад основного матеріалу. У визначеному нами контексті змістове наповнення анімації стосується особистісних та суспільних змін, спрямування та підтримки молоді з інвалідністю у її взаємодії, співпраці, громадській активності з іншими соціальними групами підсилює акценти з погляду мобілізації внутрішніх сил молодих людей задля їх творчого й культурного самовираження, сприяє їх усвідомленню себе як члена суспільства. У нашому розумінні анімаційний підхід має забезпечуватися кількома напрямками роботи: вивчення запитів самих молодих людей на відповідні послуги; розкриття потенціалу (можливостей, ресурсів, а не лише ролі!) різних напрямів, форм, методів і засобів прилучення до культури і мистецтва; практична робота (адаптаційна, розвивальна, корекційна, реабілітаційна тощо) з відновлення суб'єктності молоді людини, зайняття нею активної суспільної позиції задля усвідомленої соціальної інтеграції в соціум; рефлексія – з'ясування, наскільки проведена робота (з використанням конкретних засобів СКА) була результативною загалом та корисною для конкретного індивіда з урахуванням його віку, статі, соціального статусу, міри втрати здоров'я; прогнозування подальшого особистісного та соціального росту через вибрану діяльність (мистецьку, театральну тощо). Тобто анімаційний підхід вимагає системно, комплексно, поступово і цілеспрямовано використовувати соціокультурні засоби, а не епізодично.

Хочемо звернути увагу й на те, що вченими зазвичай описується роль (значення) певних засобів соціально-культурної діяльності та шляхи (часто досвід) їх впровадження в практику роботи

з молоддю з інвалідністю, тобто мова йде про «забезпечення участі», а не про «включення в участь». Ключові ж слова для соціокультурної анімації – участь, інтеграція та ідентичність. Як підкреслює болгарська дослідниця А. Кальчева, «на основі цих трьох елементів може бути показана й суть концепції соціокультурної анімації, а саме – ідея об'єднання людей із різних соціальних кіл для участі у їхньому власному житті, що не дозволить їм безособово споглядати своє власне існування» [5, с. 205]. Цим принципово відрізняється соціокультурна анімація від соціокультурної реабілітації, терапії тощо. Ідею залучення соціально незахищених груп клієнтів до участі у власному житті не як пасивних і простих помічників у власному існуванні, життя яких стало об'єктом втручання інших, а як суб'єктів педагогічної взаємодії та соціальної творчості, культурного розвитку, пропагують як вітчизняні, так і європейські вчені. Тобто ми знову повертаємося до широкого (концептуального) розуміння анімації та можемо констатувати, що в такому контексті розмежування понять анімації та соціокультурної анімації, яке досить поширене у вітчизняному науковому контенті, є штучним. Ці феномени не синонімічні, однак невіддільні один від одного. За відсутності чи неналежного забезпечення такого зв'язку в суспільстві актуалізується логічне, хоча й не виправдане та неприпустиме стереотипне уявлення про те, що людей з інвалідністю (особливо видимою оточуючим) не так багато і вони все одно «практично нікуди не ходять» (мається на увазі культурно-дозвілєві, розважальні, просвітницькі тощо заходи), а тому й сенсу приділяти додаткові зусилля для забезпечення їх участі немає. Така ситуація зумовлена значною мірою низькою представленістю молоді з інвалідністю на різних рівнях суспільних відносин та в різних сферах життєдіяльності (тобто включеністю в участь). Більшість культурно-мистецьких заходів, у яких беруть участь люди з інвалідністю, лише для них, на таких заходах присутні переважно їхні родичі чи фахівці відповідної сфери тощо. Наше суспільство вважає нормою, навіть своїм обов'язком, коли здорові організують концерт для хворих чи осіб з інвалідністю, чи літніх людей. Однак питання про організацію концерту самими хворими чи літніми людьми, чи молодими людьми з інвалідністю, наприклад, для дітей-сиріт чи просто дошкільнят, чомусь не розглядається. Водночас соціальна інтеграція – це двосторонній процес. «Вливатися» в соціум мають не лише молоді люди з інвалідністю, а також і здорові люди мають долучатися до життя, до субкультури, умовно кажучи, людей з інвалідністю. Руйнування стереотипів має відбуватися у двох напрямках. І соціокультурна анімація в цьому плані може стати відповідною рушійною силою, принципом особистісних і суспільних змін.

З огляду на це так важливо визначити сутність анімаційної діяльності (АД) як близького за значенням до соціокультурної анімації, але все ж підпорядкованого терміну. В літературі мають місце досить різні підходи до його пояснення як напряму соціально-педагогічної діяльності, як різновиду соціально-культурної діяльності, як творчого самовираження та самореалізації особистості тощо. Попри те, що всі ці поняття акцентують увагу на діяльній стороні, ми вважаємо, що вони не тотожні. Зокрема, соціально-культурна діяльність розглядається як «керований суспільством і його соціальними інститутами процес залучення людини до культури й активного включення самої людини в цей процес» [1, с. 17]. Вона реалізується як один із пріоритетних напрямів державної політики у сфері культури. Саме тому соціально-культурна реабілітація молоді з інвалідністю (як комплекс заходів) більше співвідноситься із нею, виступає одним із її напрямів, а також використовує її засоби, методи й технології. Адже головне тут – вплив, дія на особистість. Саме в анімаційній діяльності молода людина виступає творцем своїх відносин зі світом і суспільством, через неї набуває суб'єктності як здатності до цілеспрямованої перетворювальної активності. Це процес активізації та надихання особистості на соціальні перетворення (локальні, регіональні), на соціальну творчість (різного рівня та інтенсивності), на вдосконалення соціокультурних умов існування соціальних суб'єктів (власними можливостями або із залученням різноманітних ресурсів) (за Н.О. Максимовською [2]).

Аналіз різних підходів до вивчення соціокультурної анімації дозволив нам розглянути анімаційну діяльність на трьох рівнях (рис. 1.): як спеціально організований процес, де не суспільство для молоді людини «щось робить», а діяльність суспільства, різних груп і спільнот допомагає молодій людині включитися у світ культури й мистецтва; як сукупність соціально значущих дій самої молоді людини з інвалідністю з опанування і трансформації потенціалу культури і мистецтва («необхідно перетворити «очікуючу публіку» на «актора, що включений в участь» у соціальній та культурній діяльності [6, с. 66]); як системи соціальних відносин, які, на нашу думку, є підтвердженням результативності попередніх рівнів, адже молода людина із взаємодії з культурою й мистецтвом перейшла до взаємодії з оточуючими.

Ми також дотримуємося думки, що сутність анімаційної діяльності може бути представлена в способах реальних дій, у певних типах і видах взаємодії. Тобто анімаційна діяльність фактично не є самостійним видом діяльності, а об'єднує різні її види (комунікативну, терапевтичну, творчу, соціальну тощо), «анімуючи» їх, надаючи їм саме відновлювального, розвивального, «одухотво-

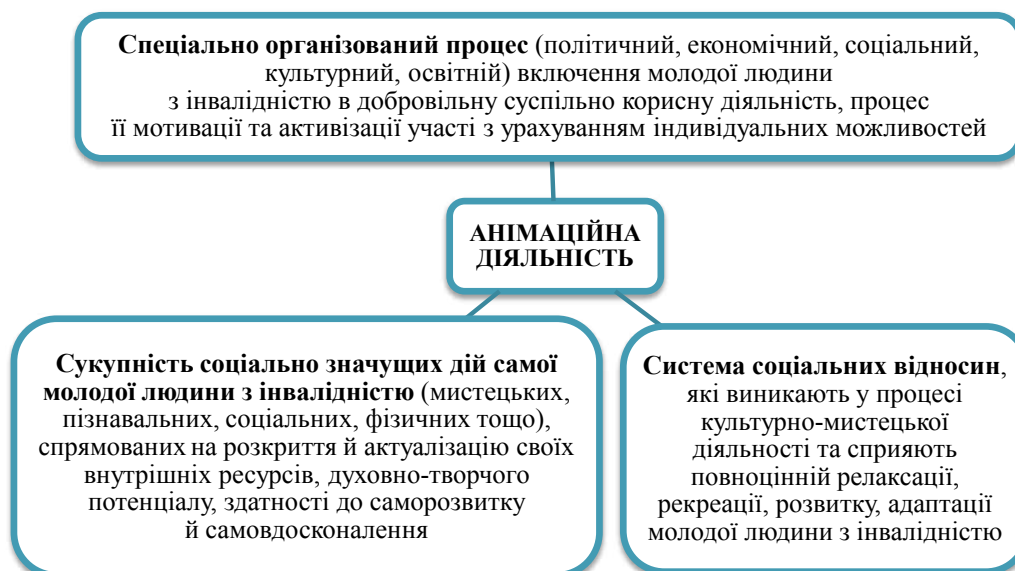

Рис. 1. Рівні прояву анімаційної діяльності молоді з інвалідністю

рюючого», інтегруючого характеру. Загалом вона охоплює низку загальних і специфічних засобів, які реалізуються на певному рівні, у певній сфері, з допомогою певних форм і методів, що спрямовані на певні об'єкти. Так, в «анімованій» комунікативній діяльності: засіб впливу – слово; рівень впливу – вербальний, особистісний / груповий; основний зміст засобів – соціальні, освітні; сфера впливу – політична, соціально-педагогічна, шкільна; форми й методи реалізації – комунікативний тренінг, групи спілкування, бібліотерапія; об'єкт впливу – літні люди, молодь з інвалідністю та інші.

З огляду на це анімаційну діяльність доцільно класифікувати за низкою критеріїв, що будуть відображати вказану специфіку її реалізації. Наведена типологія є результатом авторського узагальнення класифікацій, представлених у працях Е. Андер-Егг, І.І. Булигіної та М.І. Гараніна, Т.В. Дедуриної, А. Калчевої, Т.М. Лесіно, Є.Б. Мамбекова, Л.М. Маренгули, Р.І. Турханова та Д.В. Шамсутдінової та інших. Найбільш поширеним є поділ: 1) за змістом – соціальна, культурна, освітня, рекреаційна, музична, спортивно-оздоровча, святкова й подієва та інші; 2) за сферою – політична, комерційна, туристична, готельна, музейна, санаторно-курортна, соціально-педагогічна, шкільна, театральна та інші; 3) за сектором втручання – інституційна – анімація в класі, клубі культури, реабілітаційному центрі, молодіжному клубі тощо; 4) за сферою потреб – активна, чуттєва, рефлексивна, гедоністична, комунікативна, релаксаційна, культурна, творча тощо; 5) за статусом аніматора – професійна, волонтерська; 6) за рівнем упровадження – на рівні добровільних асоціацій, місцевих громад, громадських і культурних організацій, рухів і установ загальнонаціонального масштабу, державному рівні; 7) за просторовим

критерієм – вулична, міська, сільська, національна і так далі; 8) за видом фінансування – державна, приватна; прибуткова, неприбуткова; 9) за соціально-психологічним критерієм – анімація, що сконцентрована на змісті, на групі, на відносинах, на навчанні тощо.

З одного боку, такий деталізований підхід дає змогу конкретизувати роботу аніматорів (психологів, соціальних робітників, реабілітологів, вчителів, працівників культури), допомагає швидше зорієнтуватися в місці організації певних заходів чи провідних засобах впливу, необхідності додаткових коштів тощо. Однак вважаємо, що в контексті проблеми соціальної інтеграції молоді з інвалідністю засобами СКА доцільно подати підхід, який буде враховувати характеристики цієї категорії клієнтів. З огляду на це ми пропонуємо здійснювати диференціацію видів анімаційної діяльності молоді з інвалідністю за такими ознаками:

1) соціально-демографічний статус суб'єкта соціальної інтеграції: АД старших підлітків з інвалідністю, АД юнаків з інвалідністю та АД власне молоді з інвалідністю; АД молоді з інвалідністю жіночої та чоловічої статі;

2) соціальний статус суб'єкта соціальної інтеграції: АД молоді з інвалідністю, яка навчається; АД працюючої молоді з інвалідністю; АД безробітної молоді з інвалідністю тощо, спираючись на категорії, визначені нами в підрозділі 1.1 (див. рис. 1);

3) міра втрати здоров'я суб'єкта соціальної інтеграції: АД із молодими людьми, що мають порушення функцій зору, слуху, ОРА тощо;

4) характер обмеження життєдіяльності суб'єкта соціальної інтеграції: АД, спрямована на подолання функціональних, персональних чи зовнішніх обмежень;

5) спрямованість змісту соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю є: АД спрямована на допомогу в ідентифікації потреб (АД у руслі рефлексивно-терапевтичного погляду); АД, спрямована на забезпечення співпраці та взаємної підтримки в суспільстві, отримання влади над власним життям (АД у руслі соціалістично-колективістських поглядів); АД, спрямована на покращення послуг, з якими потреби осіб з інвалідністю (АД у руслі індивідуалістично-реформістських поглядів);

6) форма інституціалізації (АД з молоддю з інвалідністю у закладах освіти, культури, соціального обслуговування, медичних закладах, реабілітаційних центрах, комплексна та інші).

Такий підхід не заперечує види анімаційної діяльності, визначені іншими дослідниками, однак вважаємо, що представлена вище узагальнена класифікація видів АД відображає передусім специфіку самої діяльності, тоді як ми в авторській класифікації намагалися зробити акцент на суб'єктах такої діяльності, зокрема молоді з інвалідністю.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що основою принципів змін у роботі із соціально-незахищеними категоріями клієнтів може стати саме соціокультурна анімація. Анімаційну діяльність трактуємо як близьку за значенням до соціокультурної анімації, але все ж підпорядковану, що ефективно здійснюється на трьох рівнях: як спеціально організований процес; як сукупність соціально значущих дій самої молоді людини з інвалідністю; як систему соціальних відносин. Тобто соціокультурна анімація як суспільний підхід та засіб практичної соціальної роботи сприятиме не лише реабілітації особистості в кризових станах, зумовлених функціональними обмеженнями; не лише створить можливості для творчої самореалізації, а

допоможе подоланню особистісних тенденцій до соціального відчуження, споживацтва, залежності, сприяючи активній та свідомій соціальній інтеграції молодих людей з інвалідністю в соціокультурне середовище, розширенню сфери самостійності у відносинах із середовищем на благо як самому індивіду, так і оточуючим його людям, які готові до повноцінних комунікацій у суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кочубей Н.В. Соціокультурна діяльність : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2015. 122 с.

2. Максимовська Н.О. Соціально-педагогічні умови вдосконалення регіонального дозвілєвого простору в процесі анімаційної діяльності. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 10–17. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp/>.

3. Михайлишин Г.Й., Овчарик З.М. Соціально-педагогічна реабілітація людей з обмеженими можливостями засобами творчої діяльності. *Наукові записки : [збірник наукових статей]*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Випуск LXXXIV (94). С. 163–172.

4. Benet Anna Soldevila. La dinamización sociocultural en los centros de día para mayores. *Educació social. Revista d'intervenció socioeducativa*. 2002. P. 100–114. URL: <https://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/viewFile/165415/381184> (дата звернення 14.01.19).

5. Kalcheva A. Theoretical and Historical Aspects of Socio-Cultural Animation. *Trakia Journal of Sciences*, 2016, No 3, pp 203–206. URL: <http://www.uni-sz.bg/tsj/Vol.14,%20N%203,%202016/A.Kal4eva.pdf> (дата звернення 14.01.19).

6. Marrengula Miguel L. Addressing Socio-cultural Animation as Community Based Social Work with Street Children in Maputo, Mozambique. Academic Dissertation to be presented, with the permission of the Faculty of Social Sciences. University of Tampere, Department of Social Work Research, Finland. 272 p.